

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2021

Kateřina Dvoutěta

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kateřina Dvouletá

Cíle a charakteristika etické výchovy pro 2. stupeň základní školy

Olomouc 2021

vedoucí práce: PhDr. Martina Číhalová, Ph.D

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Cíle a charakteristika etické výchovy pro 2. stupeň základní školy* vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla použita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum:

Podpis:

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Martině Číhalové, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce, cenné rady a čas, který mi věnovala při řešení dané problematiky. Také děkuji všem respondentům, kteří se zapojili do mého výzkumu.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou etické výchovy na 2. stupni ZŠ. Zkoumá aktuální stav výuky etických témat a konkrétní způsob zařazení etické výchovy ve školách. Teoretická část představuje základní pojmy, aktuální stav výuky etických témat v ČR a dostupné učebnice etické výchovy na trhu. Praktická část se zaměřuje na kvantitativní výzkum, byla využita metoda dotazníkového šetření, kdy výzkumným vzorkem byli učitelé druhého stupně základních škol. Hlavním cílem práce je zjištění současného stavu výuky etických témat na 2. stupni základních škol. Dalším cílem pak bylo zmapování názorů pedagogů na to, jestli by měla být etická výchova pojata jako samostatný předmět, nebo spíše jako součást jiných předmětů, konkrétně pak bylo zjišťováno jakých. Výzkum byl rovněž zaměřen na míru obeznámenosti pedagogů s učebními materiály k etické výchově a míru jejich využívání ve výuce.

Klíčová slova

Etická výchova, etika a morálka, základní škola, cíle výchovy, aktuální stav

Annotattion:

This thesis deals with the issue of ethical education at secondary school grades of elementary school. It researches actual aspects of education of ethical topics and particular methods of inclusion of ethical education at schools. The theoretical part introduces the basal terms, the actual state of ethical education in the Czech Republic, and also available ethical education textbooks. The practical part focuses on quantitative research with the use of questionnaires where research samples were secondary school grade teachers. The main aim of the work is to determine the current state of teaching ethical topics and its inclusion at the 2nd level of primary schools. Another goal is to map the opinions of teachers on whether ethical education should be conceived as a separate subject or rather as part of other subjects, specifically which ones. The research was also focused on the degree of familiarity of teachers with teaching materials for ethical education and the degree of their use of this materials in teaching.

Key words

Ethical education, ethics and moral, primary school, aim of education, actual aspects of education

Obsah

ÚVOD	8
1. ZÁKLADNÍ POJMY	9
1.1. Výchova	9
1.2. Cíle výchovy	10
1.3. Etika a morálka.....	11
1.4. Etická výchova	13
2. Aktuální stav výuky etické výchovy v ČR.....	15
2.1. Etická výchova na základní škole jako samostatný předmět.....	15
2.2. Etická výchova v Německu.....	16
2.3. Přístupy etické výchovy v českém a evropském kontextu	17
2.4. Cíle etické výchovy.....	18
2.5. Obsah etické výchovy v ČR	20
2.6. Metody etické výchovy	22
3. Učebnice etické výchovy	24
4. PRAKTICKÁ ČÁST	26
4.1. Výzkumný problém.....	26
4.2. Stanovení hypotéz	26
4.3. Metodologie výzkumného šetření	27
4.4. Výzkumný vzorek	27
4.5. Vyhodnocení dotazníku.....	28
4.6. Závěr výzkumu.....	35
ZÁVĚR	37
Seznam použité literatury	38
Elektronické zdroje	40

ÚVOD

Problémové chování žáků, šikana, genderové rozdíly jsou v dnešní době na denním pořádku starostí učitelů. V médiích vidáme reportáže o násilí či bezpráví ve škole. Jak lze tento problém řešit? Jedním z řešení může být výuka etické výchovy. V rámci tohoto předmětu se žáci seznámí s mezilidskými vztahy, s mravními hodnotami a komunikačními schopnostmi.

Toto téma jsem si vybrala proto, že mi přijde velmi aktuální, a přitom se o něm ve společnosti málo mluví. Etika je pro společnost podle mého názoru důležitá k tomu, abychom spolu jako lidé mohli vycházet a uměli spolu komunikovat a jednat. Etická výchova má od 90. let své místo ve školství a směřuje k výchovnému cíli, kterým je zejména prosociální chování žáků.

Hlavním cílem mé bakalářské práce je zjistit aktuálních stav výuky etických témat na základních školách a názory pedagogů týkající se toho, zda by etická výchova měla být pojata jako samostatný předmět.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část je rozdělena na tři kapitoly s tím, že první kapitola se zabývá základními pojmy týkající se tématu práce, jako je výchova, etická výchova nebo etika a morálka. Druhá kapitola se zabývá aktuálním stavem etické výchovy v ČR, jejími cíli a obsahem podle výchovného programu v kurikulu a srovnáním s etickou výchovou v Německu. Třetí a poslední kapitola teoretické části se zabývá učebnicemi etické výchovy, které jsou dostupné na trhu. Jsou zmíněny ty nejznámější a jejich stručné obsahy.

Praktická část obsahuje výzkumný problém, kde popisují cíle výzkumu, kterých bych chtěla dosáhnout, stanovení hypotéz, metodologii výzkumného šetření, kde se zabývám konkrétní metodou sběru dat, kterou jsem si pro výzkum zvolila, v mém případě to je metoda dotazníková. V další kapitole s názvem Výzkumný vzorek popisují základní charakteristiky respondentů, kteří se výzkumu účastnili. A nakonec praktická část obsahuje vyhodnocení dotazníku v grafech i slovně a shrnutí v závěru práce.

1. ZÁKLADNÍ POJMY

V následujících kapitolách budou objasněny základní pojmy, které jsou důležité při chápání této problematiky. Jedním z nejdůležitějších pojmů je výchova a s tím související její cíle. Další podkapitola představuje rozdíly mezi etikou a morálkou a v neposlední řadě definice a popis etické výchovy.

1.1. Výchova

Pojem výchova není v literatuře vymezen jednotně, přestože se jedná o ústřední pojem pedagogiky. Když se podíváme na výchovu v nejobecnějším pojetí, Průcha (2000, s. 14) výchovu popisuje „jako činnost, která ve společnosti zajišťuje předávání „duchovnějšího majetku“ společnosti z generace na generaci. Tím majetkem jsou vzorce a normy chování, hygienické návyky apod., které se uskutečňují v rámci rodinné výchovy od nejranějšího věku. Výchova nám pomáhá předávat z generace na generaci zkušenosti a může tak zabránit opakování stejných chyb.“

V pedagogickém slovníku Průcha (2008, s. 277) popisuje výchova jako: „proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji.“ Výchova byla tradičně chápána jako jednosměrné působení dospělých na děti, ale ve skutečnosti působí i děti na dospělé. Děti jsou ve výchově stejně důležitým činitelem jako rodiče, protože ovlivňují jejich náladu či chování. Výchovu bychom proto měli brát jako vzájemnou interakci mezi vychovávajícím a vychovávaným.

Výchovu můžeme brát jako součást procesu „socializace“, což v podstatě znamená, že se člověk zespolečenšťuje. Výchova a socializace jsou ale rozdílné pojmy. Výchova je v pedagogickém pojetí podle Průchy (2000, s. 15) považována za záměrné působení na osobnost jedince, socializace naproti tomu ve svém procesu zahrnuje záměrné i nezáměrné vlivy. Procházka (2012, s. 90) definuje socializaci jako „proces, který trvá celý život a v jehož průběhu si jedinec osvojuje formy jednání a chování, poznatky, jazyk, hodnoty a kulturu a začleňuje se tak do společnosti.“

Výchovu můžeme rozlišit na rozumovou, mravní, tělesnou, uměleckou aj. Rozumová výchova formuje intelekt člověka, kdežto mravní vytváří systém hodnot jedince. Důležitým znakem výchovy je záměrnost. Uvádí se, že výchova ve škole je uvědomovaná a například

působení rodičů na děti je záměrnost neuvědomovaná. V praxi ale nelze záměrnost tak jednoznačně rozlišit, například pedagog může na žáky působit i nezáměrně svým chováním mimo rámec výuky. Pedagog tudíž působí záměrně i nezáměrně tím, že kromě toho, co žákům říká, v rámci výuky na ně působí i svým chováním ve výuce. (Průcha 2000, s. 15)

V pedagogice je výchova používána ve spojení s pojmem vzdělávání. Výchovu a vzdělávání můžeme brát jako úzce propojené jevy, ale na druhé straně vzdělávání je něco specifického, co se obsahově zcela nepřekrývá s pojmem výchova a je vymezeno úžeji jako „proces záměrného a organizovaného osvojování poznatků, dovedností, postojů aj., typicky realizovaný prostřednictvím školního vyučování.“ (Průcha 2000, s. 15) Výchova a vzdělávání se však prolínají a pedagog je nemůže ve svém působení oddělit, protože nejen že vzdělává, ale zároveň vychovává.

V pedagogice existuje několik pohledů na podstatu výchovy: pohled tradiční, reformní a současné pohledy na výchovu. Při přiblížení těchto tří pohledů budu vycházet z (Procházka 2012, s. 94). Tradiční pohled je ten, kdy jedna osoba, kterou může být například učitel, působí na druhou osobu, kterou je v tomto případě žák a předpokládá se, že v tomto případě pouze učitel může vhodnými metodami žáka měnit. V praxi to znamená, že učitel může žáka vychovávat, ale žák učitele ne.

Reformní pohled na rozdíl od tradičního posouvá vychovávaného na stejnou úroveň, jako je vychovatel. Rodič sice dítě vychovává, ale i dítě může působit na rodiče a nějakým způsobem jej měnit a ovlivňovat. Procházka (2012, s. 94) uvádí, že „středobodem zájmu výchovy se stává dítě, víra ve všemocného vychovatele byla nahrazena obratem k dítěti.“ Dnešní pohledy na výchovu se soustřeďují na širší souvislosti výchovy a na popis okolností, ovlivňujících účinnost výchovného působení.

1.2. Cíle výchovy

Brezinka (1996, s. 14) definuje cíl jako „výsledek nějakého jednání, o nějž usilujeme. Uvádí, že když z této definice odvodíme cíl výchovný, můžeme ho pojmut jako něco, čeho chceme dosáhnout výchovnými prostředky. Když se na výchovný cíl podíváme z psychologického hlediska, tak je to konkrétní psychická dispozice, kterou chceme u vychovávaného docílit za pomoci výchovy.“

Výchovný cíl je nejčastěji definován (např. viz webový zdroj *Úvod do pedagogiky* Radka Pospíšila) jako „kvalitativní a kvantitativní změny u žáků v oblasti kognitivní, afektivní a psychomotorické, kterých má být dosaženo v procesu výuky“. Výchovné cíle se pak na základě této definice člení do tří kategorií: kognitivní, afektivní a psychomotorické. Kognitivní výukové cíle jsou cíle vzdělávací, zaměřují se na osvojování poznatků a intelektových dovedností. Psychomotorické (nebo také výcvikové) mají za cíl osvojování psychomotorických dovedností, jako jsou řeč, psaní či pohybová koordinace. Afektivní cíle, které jsou pak primární v oblasti etiky, ovlivňují osvojování postojů a tvoření hodnotové orientace, jako je vnímavost, reagování či oceňování hodnoty. Proto se těmto cílům říká také postoje nebo hodnotové.

Vychovávaný by měl výchovou získat osobnostní vlastnosti, které mu pomůžou k samostatnému životu. Takové vlastnosti závisí na kultuře, ve které žije, a povaze jedince. Každá kultura má svůj řád a člověk se musí řídit jeho pravidly. Jako prvotní považujeme ve výchově ideály, až poté výchovné cíle. Ideály Brezinka (1996, s. 15) specifikuje jako „ideální představy o osobnosti, která je schopna dobře splnit tyto úkoly, nebo představy o jednotlivých vlastnostech osobnosti, které by ji k tomu uschopňovaly. Obsahově jsou to ideály osobnosti nebo můžeme říct také normy a utvářejí představy o tom, jaká má osobnost být.“

1.3. Etika a morálka

Když vezmeme nejobecnější definici etiky od (Thompson 1999, s. 14), říká nám, že „etika je studiem lidského chování. Etika nám pomáhá s určením toho, co je dobré a co zlé, ale neznamená, že lidé, co nesouhlasí s určitým mravním kodexem, jsou horší než ostatní. Zdůrazňuje, že hledáme základní hodnoty, podle nichž bychom mohli žít za předpokladu, že nás povedou ke štěstí.“ Aby etika nebyla pouze „souborem pravidel“ musíme jednat správně z našeho vlastního přesvědčení a dbát na hodnoty, ze kterých vychází.

Podle Průchy (2008, str. 59-60) je etika: „1) filozofická disciplína zkoumající jednání a chování lidí; 2) systém mravních norem, kterými se jedinec ve společnosti řídí a které jsou zároveň podkladem pro jeho mravní chování; 3) mravní chování člověka – jedinec žije v souladu s etickými principy; 4) název předmětu, jež se vyučuje na školách.“

V následujících odstavcích čerpám z Thompsona (2004, s.11-13) , který říká, že v etice existují čtyři základní etické disciplíny, které se týkají různých oblastí etiky. Mezi tyto

disciplíny patří etika deskriptivní, normativní, aplikovaná a metaetika. „Deskriptivní etika popisuje mravní rozhodnutí a hodnoty, které zastává konkrétní společnost. Například některá společnost považuje polygamiu v souladu s morálkou, kterou zastává nebo například trest smrti je zaveden pouze v některých zemích a jinde je na něj pohlíženo jako na nemorální počin.“ (Thompson 2004, s. 11) Nejen, že deskriptivní etika popisuje, co lidé dělají, ale může také objektivně popsat důvody proč to dělají. Podstatné u deskriptivní etiky je, že se nesnaží hodnotit, co je správné a co ne, ale pouze popisuje danou situaci. Deskriptivní etika je velmi důležitá, protože bez informací o situacích a reakcích lidí na ně, by neměly další oblasti etiky na čem stavět.

„Normativní etika zkoumá normy, kterými se při mravním rozhodování řídí lidé. Zabývá se otázkami, které se týkají povinností, říká se jim také deontologické, a hodnot, kterým se říká otázky axiologické.“ (Thompson 2004, s. 12) Normativní etika se ptá, zda je správné nebo nesprávné něco dělat. Je zde tedy již hodnotící princip, na rozdíl od etiky deskriptivní. Rozdíl mezi deskriptivní etikou je v tom, že ta uvádí například počet potratů provedených ve společnosti a normativní etika se ptá, zda je vůbec morální na potrat jít.

„Aplikovaná etika je nejpraktičtější oblastí etiky. Aplikuje konkrétní normativní etiku na aktuální problémy společnosti. V životě existují problémy, u kterých je potřeba zkoumat mravnost příslušných rozhodnutí.“ (Thompson 2004, s.13) V dnešní době jsou důležité oblasti aplikované etiky například lékařská etika, právní etika nebo etika života a smrti. Morální otázky existují téměř všude kolem nás. Ptáme se, jak je nejlepší se v dané situaci zachovat. Teorie etiky a aplikovaná etika jsou ve vzájemném vztahu, můžeme tedy nějakou teorii ověřit tak, že ji uvedeme do konkrétní situace.

Metaetika může být označována jako diskuze o jazyce a snažila se zjistit, co lidé svými výroky myslí. Thompson (2004, s. 12) v souvislosti s metaetikou uvádí, že „to byla reakce na proud myšlení, který hlásal, že veškeré výroky o morálce jsou ve skutečnosti bezvýznamné.“

„Dvě slova související s etikou a morálkou jsou *étos* a *mores*. *Étos* odkazuje na systém morálního chování a *mores* označuje morální zvyky.“ (Daily Writing Tips, 2020) Někdy můžeme také slyšet, že morálka je etika v praxi, to znamená, že etika se zabývá teorií a morálka praxí. Etika se zabývá obecnými otázkami a morálka konkrétními příklady. (Thompson 2004, s. 42)

Morálku lze definovat podle Svobodové (2013, s. 7) jako „souhrn způsobů jednání člověka ve společnosti“. Morálka tak zahrnuje vše, co člověk dělá. Morální pravidla jsou soubor (ne)psaných pravidel, podle kterých nemáme brát ohled jen na sebe, ale i na ostatní. Nejobecněji tedy můžeme etiku a morálku rozlišit tak, že morálka je chápána jako soubor konkrétních norem a etika je věda o morálce.

V rámci *Přehledu etiky* od Thompsona můžeme také rozlišit mravnost a etiku tak, že „mravnost se projevuje v tom, co děláme a etika nám racionálně vysvětluje, proč to tak děláme. Můžeme tedy říct, že etika je racionální zkoumání morálky. Morálka a etika jsou tak od sebe neoddělitelné.“ Dále je potřeba si uvědomit, že ne každé jednání podléhá mravním kritériím. Pokud například jednáme nevědomě, tak to neznamená, že naše jednání má morální význam. Morálka se zabývá pouze jednáním, ke kterému jsme vedeni volbou. (Thompson 2004, s. 42)

Etika a morálka se vyvíjela s evolucí a mohla se vyvinout, až když člověk žil ve společnosti. Brázda (2016, s. 37-38) ve své knize zmiňuje výzkum Franse de Waala, který říká, že už u primátů se objevuje reciprocita, která se zakládá na principu jak ty ke mně, tak já k tobě, která je podstatná pro vznik morálky.

1.4. Etická výchova

Podle Průchy (2008, s. 128) definujeme etickou výchovu jako „výchovné působení na žáka, jeho rozum, představy, postoje, city, vůli a jednání, aby byly v souladu s obecně uznávanými zásadami etiky.“ Etická výchova je totožný pojem pro mravní výchovu.

Vacek (2008, s. 85) uvádí, že „mravní výchova by měla formovat přesvědčení ovlivňující chování člověka, aby jednal podle pravidel společnosti, tedy podle morálky. Její obsah by měl být tedy zaměřen především na vytváření pozitivních mravních stránek osobnosti s cílem, že člověk bude schopen odlišit dobré a zlé a je schopen být svobodnou a odpovědnou bytostí. Pro etickou výchovu je tak důležitý etický postoj a prosociální chování, které také můžeme označit za její cíl. Toto prosociálnost by se měla odrážet v chování žáků.“

K zařazení výuky etiky do kurikula školy je třeba znát dětský psychický vývoj. Uvedeme si teorii L. Kohlberga, který zkoumal mravní vývoj člověka v knize *The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral stages*. Kohlbergovou inspirací pro

vytvoření těchto morálních stádií byly práce Jeana Piageta. V následujících odstavcích bude čerpáno z (Langmeier, Krejčířová 2006, str. 133-134). Kohlberg dělil vývoj na tři úrovně a každá úroveň má dvě stádia s tím, že dítě se vyvíjí postupně a nemůže přeskočit například z první úrovně na třetí, ale může se stát, že na určitou dobu dojde k překrytí.

Úrovně jsou:

- předkonvenční
- konvenční
- postkonvenční

V předkonvenční úrovni je důležité při hodnocení přijímání následků. Prvním stádiem předkonvenční morálky je heteronomní stádium, kdy dítě ví, že za uposlechnutí nebo neuposlechnutí ho čeká buď odměna nebo trest.. Druhým typem je stadium naivního instrumentálního hédonismu. Dítě ví, že pokud bude jednat podle pravidel, tak ho čekají výhody a vyhne se tak nepříjemnostem.

U konvenční úrovně je důležité splnění sociálního očekávání. Prvním typem je „morálka hodného dítěte“, kdy se dítě chová tak, jak se od hodného dítěte očekává, aby byly ve společnosti dobré vztahy. Druhým typem je morálka svědomí a autority a tady jedná dítě podle norem proto, aby se vyhnulo kritice dospělých a neměli pocit viny a výčitky svědomí.

Nejvyšším stádiem je stádium postkonvenční, které se zakládá na tom, abychom rozlišili, co je správné a co špatné. Jedinec tyto zásady přijímá za své s tím, že se na nich dohodli všichni lidé. První úrovní postkonvenčního stádia je „morálka jako forma určité společenské smlouvy nebo společenské užitečnosti na straně jedné a individuálních práv na straně druhé.“ (Langmeier, Krejčířová 2006, str. 134) Dítě uznává, že by měla být chráněna a respektována práva všech a tím se chová podle společenských norem. Druhou úrovní je „morálka vyplývající z univerzálních etických principů.“ Tady jedná jedinec podle norem proto, aby se za své chování nemusel stydět. Všichni musí jednat podle obecných mravních principů.

Blíže se budeme etické výchově věnovat v kapitole 2, kde budu vycházet ze současného stavu v České republice.

2. Aktuální stav výuky etické výchovy v ČR

„Vzdělávání v České republice se řídí zákonem č. 561/2004 Sb. ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, který je taky nazýván „školský zákon“. Tento zákon udává podmínky, za kterých se výuka uskutečňuje a stanovuje působnost orgánů, které vykonávají státní správu a samosprávu ve školství.“ (Školský zákon_aktuální znění, 2004) Etická výchova bývá v České republice zaváděna jako samostatný předmět, součást jiných předmětů, povinně volitelný předmět nebo předmět nepovinný. Toto rozdělení budu zmiňovat v dalších kapitolách.

2.1. Etická výchova na základní škole jako samostatný předmět

V prosinci 2009 byla opatřením ministryně školství, mládeže a tělovýchovy zařazena etická výchova mezi doplňující vzdělávací obory na základní škole, tedy obory rozšiřující vzdělávací obsah základního vzdělávání. Ředitelé základních škol si mohou vybrat formu zařazení etické výchovy do ŠVP. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2009)

Školy, které neměly etickou výchovu zařazenou v ŠVP, si od školního roku 2010/2011 musely vybrat z následujících tří možností:

- zařadit etickou výchovu jako samostatný povinný předmět,
- jako součást jiných předmětů,
- nabídnout etickou výchovu mezi povinně volitelné nebo nepovinné.

Podle České školní inspekce mají školy ve svém školním vzdělávacím programu v průřezových tématech etickou výchovu nebo její prvky zařazenu. „Více než polovina škol, které etickou výchovu nezavedly jako samostatný předmět do ŠVP, ji nezavedly z důvodu nedostatku časové dotace. Přibližně pro třetinu základních škol představuje zavádění dalších vzdělávacích témat organizační, časový, personální nebo jiný problém.“ (Česká školní inspekce, 2016)

Dalším důvodem, který uvádějí základní školy, které nezavedly etickou výchovu jako samostatný předmět, je fakt, že na řadě škol se prolínají témata etické výchovy celou výukou. I když učitelé vidí problém v začlenění etické výchovy do výuky, je třeba si uvědomit, že učitel by měl etiku předávat především svými postoji a názory, a tak by měla být etika minimálně tímto způsobem součástí všech předmětů. (Česká školní inspekce, 2016)

Dle mého názoru by měl vyučující předávat morální názory a hodnoty v průběhu jeho celkového působení na žáky ve škole, nemůže tak činit jen ve výuce etické výchovy. Etická výchova jako předmět by byla důležitá spíše její náplní a tématy, na které není prostor v jiných předmětech, pedagogovo působení na děti by pak mělo být ve všech předmětech stejné a konzistentní.

Podle statistik více než polovina škol jen s prvním stupněm, které nemají zavedenou etickou výchovu, ji plánují zavést v budoucnu. Také více než polovina škol chtějí zavést etickou výchovu formou začlenění do jiných předmětů. Nejčastěji je to český jazyk, prvouka nebo oblast Výchova k občanství. Takový způsob začlenění etické výchovy do výuky odpovídá dokumentu *Vzdělávací obsah DVO Etická výchova*, který uvádí etiku primárně jako průřezové téma, které prolíná několik předmětů. (Česká školní inspekce, 2016)

Podle profesora Roche-Olivar (1992, s. 70) v dnešní době dochází k oslabení tradičního vlivu rodiny na výchovu mladé generace. Strážci etických norem, jako byly církve, občanské spolky apod., byly potlačeny, a tak se v mnoha zemích snaží posílit výchovné působení školy. Profesor Roche-Olivar přišel s projektem, který na rozdíl od klasické pedagogiky zakládající na individuální práci, staví spíše na spolupráci. Podle tohoto projektu by měla etická výchova vyzvedávat prosociálnost, kooperativu a cit pro druhé. (Etické fórum České republiky, 2005) Tento projekt by mohl být začleněn do výchovně vzdělávacího plánu školy buď jako samostatný předmět etická výchova nebo využití jeho obsahu v oblastech, které jsou mu svými vzdělávacími obsahy nejbližší, např. rodinná nebo občanská výchova.

2.2. Etická výchova v Německu

Nyní se pro srovnání zaměříme na konkrétní příklad výuky etické výchovy v Německu. Vzhledem k historii zde byla nejprve stěžejním oborem náboženská výuka a postupem času se nabízela možnost si z předmětů vybrat, a to buď náboženství, nebo etiku. Zařazování etické výchovy do výuky je záležitostí každé spolkové země podle platné právní úpravy dané země. Může být formou náhradního, povinně volitelného nebo povinného předmětu.

V Německu převažuje forma náhradní či povinně volitelná. Jako náhradní předmět je etická výchova zaváděna pouze tehdy, pokud je vyučováno náboženství i etika současně. Důvod k zavedení etiky jako náhradního předmětu byl ten, že se církve obávala, že etická výchovy

zastíní tu náboženskou. Forma povinně volitelného předmětu nabízí žákům možnost vybrat si mezi etickou výchovou jako samostatným předmětem a náboženstvím. (Křižovatky etické výchovy v kontextu České republiky a Německa, 2014)

„Soudce G. Czermak považoval nahrazení náboženské výchovy výchovou etickou za protiústavní. Důvodem bylo zákonné tvrzení, podle něž mají rodiče právo určovat účast dětí na výuce náboženství. Výuka náboženství, z níž se nebylo možno v Německu až do roku 1918 odhlásit, byla proti tomuto rodičovskému právu i proti svobodě vyznání. Pointa byla následující: neexistuje-li náboženská povinnost, nemůže na místo náboženské nastoupit nějaká jiná povinnost. Důsledkem úvahy by byla výuka etiky nebo filosofie jako všeobecně volitelného oboru pro všechny žáky.“ (Brázda 1998, s. 189)

2.3. Přístupy etické výchovy v českém a evropském kontextu

Když se podíváme, jaké jsou vize etické výchovy v Evropě, z Portálu etické výchovy zjistíme, že etická výchova se vyučuje v 16 zemích Evropy a v každé zemi se liší obsahem a formou zařazení do kurikula a výuky. Dle obsahu rozlišujeme tři přístupy k etické výchově: životně-hermeneutický, eticko-reflexivní a morálně-konativní.

U prvního přístupu, životně – hermeneutického, je základem žák, který se snaží najít identitu skrze osobní zážitek a zkušenost a tu zkušenost poté reflektuje a snaží se získat to, co mu napomůže v rozvoji osobnosti. Důležité je rozvíjení sociálních osobností, žák hledá základní životní hodnoty a normy a formuje své postoje a způsoby jednání. U přístupu eticko-reflexivního je pak základem formování mravního usuzování a toto pojetí je založeno na etice jako filozofické disciplíně. Třetím přístupem je přístup morálně – konativní, kdy se žáci učí rozeznat postoje a normy, které jsou vhodné pro společnost. (Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR, nedatováno)

Když si uvedeme konkrétní příklad, zjistíme, že někdy vymezení nejsou úplně jasná. „Když ve výstupu předmětu uvedeme, že žák dokáže uplatňovat etické a právní normy v každodenním životě, proto můžeme usuzovat, že pojetí výuky témat je eticko – reflexivní povahy. Výuka etických témat je ale propojena také s osvojováním sociálních dovedností, takže v úvahu přichází i zařazení do životně – hermeneutického nebo morálně – konativního přístupu.“ (Implementace doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova v České republice, 2013)

Žáci na prvním stupni dle mého názoru nejsou schopni pojímat etiku jako filozofickou disciplínu, což je pro žáky ve vyšších ročnících snazší, protože jejich mravní povědomí je větší. Pro mladší děti je důležité, aby si mravní povědomí budovali na základě toho, co si jsou schopni v jejich věku zapamatovat a pochopit. Především prostřednictvím toho, co zažijí samy a s tím souvisí pojem zážitková pedagogika. „Zážitkově pedagogické formy vytvářejí situace, prověřené procesy, postupy, příběhy a děje, které člověku umožňují bezprostředním vlastním aktivitám „konáním“ a „prožitím“ odhalit nové zkušenosti, vědomosti a dovednosti.“ (Hanus 2009, s. 17)

2.4. Cíle etické výchovy

Pro pedagogiku je stanovení cílů etické výchovy podstatné. Pedagog musí stát za tím, že i přes pochybnosti dokáže člověk odlišit co je mravně dobré a co špatné. Člověk by měl dosáhnout morální zralosti a k tomu by mu měla pomoci odborná výchova pedagogů.

Pelcová (2014, s. 10) uvádí, že „cílem etické výchovy je, aby si člověk osvojil hodnoty jako je spravedlnost, rovnost, svoboda nebo oddanost obecnému blahu. Hodnoty, které mají zaručit mravní zdokonalení společnosti. Pokud chceme vychovávat člověka, musíme vědět, kdo člověk je, co je výchova a jaké má postavení v životě.“

Pro etickou výchovu je důležité, aby byly naplněny zejména afektivní cíle, speciálně cíle postoje, které ovlivňují osvojování postojů a tvoření hodnotové orientace.

Podle (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010) by měl žák disponovat schopností navázání a udržování dobrých vztahů, aby člověk zjistil, kdo je on sám, měl schopnost řešit problémy a uměl si vytvořit svůj postoj a vlastní úsudek. Hlavním důvodem a cílem zařazení etické výchovy je, že ve školské soustavě není předmět, který by se zabýval mravní stránkou žáka.

Mezi afektivní cíle, kterých chceme v etické výchově dosáhnout, řadíme respekt, toleranci, altruismus a empatii. Tyto vlastnosti by měli napomáhat k tomu, abychom se chovali s úctou ke všem lidem, respektovali lidi v jiných kulturách, nezištně jednali ve prospěch druhých, i když nám to nemusí přinést konkrétní prospěch a uměli porozumět jednání jiných lidí. Kdybychom tak jednali podle těchto etických principů, vyhnuli bychom se problémům dnešní mládeže, jako jsou šikana, nebo dokonce i násilí.

Dle mého názoru je 2. stupeň ZŠ pro morální stránku žáků kritický, protože jsou ve věku, kdy je klíčové, aby našli správnou cestu a nechytli se do pastí, které na ně v tomto věku čekají. V tomto věku často také lidé nazývají děti jako puberťáky, kdy s nimi není lehká domluva, a tak je třeba jejich správný vývoj podpořit. Tomuto období se budu věnovat v následujícím odstavci. Právě obsah tohoto předmětu by na to měl být jeho témata a náplň zaměřeny. Žák, který absolvuje etickou výchovu, by měl být schopen rozpoznat problém a správně zareagovat.

„Období dospívání je přechodnou dobou mezi dětstvím a dospělostí, a především důležitý biologický mezník.“ (Vágnerová 1996, s. 237) Z tohoto období nazýváme jeho první polovinu jako pubertu a ta nastupuje přibližně mezi 11-12 až 15 rokem. Vágnerová (1996, s. 237) ve své knize zmiňuje kromě úvodní definice také, že „puberta představuje snad nejdynamičtější, komplexní proměnu v životě jedince, která nějakým způsobem modifikuje všechny složky osobnosti.“

Zmíním také názory tří psychologů na období puberty, o kterých píše ve své knize Vágnerová (1996, s. 237) s tím, že každý z nich ji vnímal z jiného úhlu. Podle S. Freuda, který „toto období nazval genitálním stádiem, je významné novým oživením sexuálních pudů, s tím že objekt uspokojení již není člen rodiny, nejde tedy o incestní zaměření.“ Anna Freudová kladla této době větší význam než její otec Sigmund. Dospívání je podle ní „charakteristické růstem pudových tendencí a následným narušením osobnostní rovnováhy.“ A poslední myšlenka je od psychologa E. Eriksona, podle kterého je „dospívání charakteristické hledáním vlastní identity, bojem s nejistotou a pochybnostmi o sobě samém apod.“

Když se bavíme o cílech a klíčových kompetencích, měli bychom znát rozdíl mezi nimi. Podle (Česká školní inspekce 2018) jsou „klíčové kompetence souborem obecných vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot využitelných v životě, v praktických situacích. Cílem základního vzdělávání je pomoci žákům utvářet a postupně rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělání orientovaného zejména na situace blízké životu a na praktické jednání.“

Etická výchova směřuje k vytváření klíčových kompetencí, jako například kompetence k učení, k řešení problémů, kompetence komunikativní nebo kompetence občanské tím, že sleduje tyto dílčí cíle:

- vede žáky k toleranci, vstřícnosti a pochopení potřeb druhých
- vede žáky k rozpoznání cílů učení
- učí žáky ovládat vlastní chování
- rozvíjí u žáků schopnost vcítit se do druhých lidí
- umožňuje žákům rozvíjet uspokojivé vztahy
- učí žáky úcty k druhým a ohleduplnosti a další cíle viz. Rámcový vzdělávací program (Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR, nedatováno)

2.5. Obsah etické výchovy v ČR

Převážně by měl být obsah etické výchovy soustředěn na vytváření pozitivních mravních stránek osobnosti. V současné výchovné praxi se ale zatím zaměřuje především na odhalování negativních odchylek a jejich případné tresty. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010) „Obsah je vymezen výchovným programem, který se podle kurikula skládá z deseti témat:

1. Mezilidské vztahy a komunikace.
2. Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe.
3. Pozitivní hodnocení druhých.
4. Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního společného rozhodnutí.
5. Komunikace citů.
6. Interpersonální a sociální empatie.
7. Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů.
8. Reálné a zobrazené vzory.
9. Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství.
10. Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy.

Na těchto deset základních témat navazuje 6 témat aplikačních, a to jsou etické hodnoty, sexuální zdraví, rodinný život, duchovní rozměr člověka, ekonomické hodnoty, ochrana přírody a životního prostředí a hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka.“ (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010)

Škola by se měla těmito body z kurikula řídit při tvorbě školního vzdělávacího programu. Pokud jsou témata dobře zvládnutá, žáci by si měli osvojit sociální dovednosti. Důležité k tomu ale je, aby osvojování nebylo nahodilé, ale postupovalo se od nejjednodušších témat ke složitějším. První musí žák umět přijmout sám sebe a pak ostatní. (Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR, nedatováno)

Mezi hlavní témata náplně podle (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010) patří:

- komunikace
- důstojnost a identita lidské osoby
- asertivní chování
- reálné a zobrazené vzory
- iniciativa a komplexní prosociálnost
- aplikovaná etická výchova.

Ministerstvo školství tyto témata i podrobněji rozpracovalo. Do komunikace řadí otevřenou komunikaci a aktivní naslouchání, důstojnost a identita lidské osoby zahrnuje úctu k lidské osobě a jedinečnost a identitu člověka, asertivní chování se kromě hlavního tématu zabývá navíc obranou před manipulací a fair play. „Reálné a zobrazené vzory mají za cíl objasnit pozitivní vzory oproti pochybným idolům, podporu pozitivního působení televize a médií a „já“ jako potencionální vzor pro druhé. Iniciativa a komplexní prosociálnost se dále štěpí na iniciativu a tvořivost, iniciativu ve ztížených podmínkách a uplatnění komplexní prosociálnosti.“ (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010)

Nejširším tématem je rozhodně aplikovaná etická výchova zahrnující etické hodnoty, sexuální zdraví, rodinu, duchovní rozměr člověka, ekonomické hodnoty a ochranu přírody a životního prostředí. Tyto témata jsou pro člověka prioritní, protože jsou to ty, se kterými se setkává denně, a ne vždy se umí správně rozhodnout. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010)

System vzdělávacích programů spočívá v tom, že pro každý obor vzdělávání v základním a středním vzdělávání se vydává rámcový vzdělávací program (RVP). Ty udávají, co musí obsahovat vzdělávací programy a podmínky pro vzdělávání. RVP jsou závazné pro tvorbu vzdělávacích programů, hodnocení, jakých dosáhli žáci výsledků, tvorbu a schvalování učebnic a zejména stanovení výše přidělovaných finančních prostředků. (Školský zákon_aktuální znění, 2004)

Rámcové vzdělávací programy, jak už si můžeme odvodit z názvu, nám udávají především cíle, kterých máme při vzdělávání dosáhnout. Dávají vzdělávání formu, určují jeho délku a udávají povinný obsah. Stanovují podmínky pro ukončení vzdělání, podmínky pro žáky, kteří mají speciální vzdělávací potřeby a jejich důležitou součástí jsou podmínky bezpečnosti a zdraví. RVP vydává ministerstvo po projednání s příslušnými ministerstvy.

Školní vzdělávací program (ŠVP) musí být v souladu s rámcovým vzdělávacím programem, protože je podle něj vydán. V ŠVP je uspořádán obsah učiva do předmětů nebo modulů. Když pro školní vzdělávací program není vydán rámcový vzdělávací program, stanoví si sám konkrétní cíle, délku, formu a obsah vzdělávání či podmínky přijetí a ukončení vzdělávání. „Stejně jako RVP si stanoví podmínky bezpečnosti, za kterých se vyučování ve školách může konat. ŠVP vydává ředitel školy a zveřejní ho na přístupném místě, aby k němu měl každý přístup.“ (Školský zákon_aktuální znění, 2004)

2.6. Metody etické výchovy

Z cílů pak vycházejí metody, které jsou prostředkem, jak cíle dosáhnout. Citace (Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR, nedatováno) uvádí, že obor etická výchova používá ty, které jsou běžné především pro zážitkovou pedagogiku. Mezi tyto metody patří rozhovor, diskuze, didaktické hry, besedy či řešení problémové situace. Učitel je moderátor a facilitátor. Nemá tedy být frontální vypravěč, ale má děti nechat tvořit, diskutovat, experimentovat a vytvořit jim k tomu zprostředkující situaci, díky které získají zkušenost. Učitel je tedy v pozadí a děti mají možnost budovat si vlastní úsudky.

Vacek (2008, s. 86-97) dělí metody mravní výchovy na metody přímé (direktivní) a nepřímé (indirektivní), a to právě podle způsobu práce vychovatele. Mezi přímé metody můžeme zařadit například metodu požadavku, vysvětlování, metodu přesvědčování, cvičení

či hodnocení. K nepřímým metodám patří problémové situace s morálním obsahem, analytická diskuzní metoda nebo hry s morálním obsahem.

Metoda požadavku je převážně metodou slovní, jde o přímé působení na vychovávaného a její použití nevyžaduje hluboké porozumění požadavku. Cílem je respektování daných pravidel. Na tuto metodu navazuje metoda vysvětlování, ta vyžaduje nejen dodržování pravidel, ale také se dovolává rozumu a soudnosti. S vysvětlováním souvisí metoda přesvědčování, ale na rozdíl od vysvětlování, kdy působíme především na rozumovou stránku, u této metody vždy také na jeho city. Přesvědčování je tedy působení na rozumovou i citovou stránku.

U metody cvičení jde o mnohostranné opakování, které slouží k zautomatizování. Když se to týká mravní oblasti, jedná se o cvičení mravních zvyků a návyků. Poslední zmíněnou metodou je metoda hodnocení. V podstatě rozlišujeme kladné a záporné hodnocení, kladné jako odměňování a záporné jako trestání. Nepřímou metodou s nespécifickým zaměřením chápeme činnosti se záměrem formovat mravní stránku vychovávaného. Metody navozené učitelem, tedy obsahově specificky zaměřeny na problematiku morálky, jsou z formativního efektu nenahraditelné.

Ke kvalitní výuce je třeba všech uvedených metod využívat společně, aby byla výuka efektivní. Aby si žáci zvnitřnili hodnoty, kterých jim učíme, nemůžeme toho dosáhnout buď jen vysvětlováním, anebo naopak jen cvičením. Tyto metody musí být v hodinách v rovnováze.

K tomu, aby mohl učitel tyto metody správně využívat, mu mohou být nápomocny učebnice a jiné učební pomůcky. Učebnice by měly mimo teorii pro výklad nabízet také témata k diskuzi, nápady na vědomostní hry, popřípadě různé scénáře nebo aktivity, které mohou dětem pomoci ke snazšímu porozumění učivu.

3. Učebnice etické výchovy

Volba učebnice může být jeden z důležitých faktorů při vyučování etické výchovy. Nyní je nabídka učebnic na trhu velmi pestrá a já se pokusím zmínit ty nejpoužívanější. První učebnicí, kterou zmíním je učebnice od nakladatelství Fraus. Skládá se z pracovní učebnice pro 2. stupeň a příručky pro učitele. Její součástí je jak výklad základních pojmů, tak i úlohy k procvičování. Cílem je, aby si žáci vytvořili vlastní názor a byli vedeni k prosociálnímu chování. Učebnice obsahuje 10 témat tvořených ze tří částí a každá pokrývá jednu hodinu. Témata jsou mezilidské vztahy a komunikace; důstojnost lidské osoby, pozitivní hodnocení sebe, úcta k sobě; pozitivní hodnocení druhých; kreativita a iniciativa řešení problémů; komunikace citů; interpersonální a sociální empatie; asertivita, zvládnutí agresivity, sebeovládání, řešení problémů; reálné a zobrazené vzory; prosociální chování v osobních vztazích; prosociální chování ve veřejném životě. (Fraus, nedatováno)

Další učebnicí je Etická výchova pro 2. stupeň základních škol nakladatelství Etika. Tato učebnice byla vytvořena v souladu s RVP. V učebnici jsou různé opakovací úkoly a cvičení, které pomáhají zapamatovat si probrané učivo. Je rozdělena do devíti hlavních kapitol a ty jsou dále rozděleny. Každá kapitola je uzavřena shrnutím nejdůležitějších informací a k učebnici je také klíč ke cvičením. Cílem učebnice je, aby žáci zjistili, jaký má etika význam v jejich životě a životě rodiny. Seznámí se s nutností ochrany životního prostředí, zjistí vztah etiky a náboženství, naučí se komunikovat s okolím, a hlavně se bude učit úctě k druhým. Vytvořil ji tým autorů z Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. (Edika, nedatováno)

Poslední učebnicí, kterou zmíním, je učebnice Etické výchovy, která vznikla v rámci projektu „Etická výchova a učebnice“. Učebnice jsou volně dostupné ke stažení na Portále pro etickou výchovu spolu s pracovními listy, které mohou učitelé využívat ve vyučování nebo naopak si je můžou stáhnout žáci a připravovat se tak do hodiny. Učebnice i pracovní listy jsou velmi dobře zpracované, doplněné spoustou obrázků, aby žáci nebyli jen zaplaveni textem. Například učebnice pro 4. ročník obsahuje témata jako neverbální komunikace, pozitivní hodnocení druhých, komunikace citů, empatie a vzory. Kdybych si měla jako budoucí pedagog vybrat učebnici pro výuku, byla by to tato z Portálu etické výchovy. (Trčková Květa, 2014)

Co se týče materiálů k hodinám etické výchovy, jsou podle mého názoru dostačující. To nejdůležitější, co by si žáci měli osvojit je v nich obsaženo, a navíc jsou ve spoustě učebnic obsažena různá cvičení a úkoly, které žákům pomáhají k zapamatování a ukotvení toho, co je

důležité. Kromě učebnic, které jsou učitelům k dispozici, si mohou učitelé také podle sebe vytvářet vlastní materiály do výuky, aby žákům hodinu ozvláštnili a odlišili například od hodin matematiky, kde není moc možností zařadit jiné způsoby výuky.

4. PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část mé práce je zaměřena na empirický výzkum, který se věnuje současnému stavu etické výchovy na 2. stupni základních škol. V kapitolách výše jsem se věnovala teoretickým poznatkům dané problematiky a nyní na téma pohlédneme z praktického hlediska pomocí výzkumného šetření. V této části práce bude představena využitá výzkumná metoda šetření a blíže představen výzkumný vzorek.

Většina aktuální literatury týkající se problematiky výuky etiky se věnuje zejména vzdělávacího obsahu etické výchovy a tvorbě náplní vyučovacích hodin. Rozhodla jsem se proto ve svém výzkumu zaměřit na aktuální stav etické výchovy a zejména na názor pedagogů na zařazení etické výchovy jako samostatného předmětu.

4.1. Výzkumný problém

Etická výchova je předmět, který nemá jasné ukotvení v rámcovém vzdělávacím programu. Školy si mohou samy zvolit, jak etickou výchovu do svého školního vzdělávacího plánu zařadí. Hlavním cílem mé práce je zjistit současný stav výuky etických témat na 2. stupni základních škol. S tímto cílem souvisí i cíl další, kterým je zmapování názorů pedagogů na to, jestli by měla být etická výchova pojata jako samostatný předmět nebo spíše jako součást jiných předmětů, konkrétně bylo zjišťováno jakých. V případě, že je etická výchova zařazena jako součást jiných předmětů, pak zda je to dle jejich názoru dostačující. Ve výzkumu jsem se také zaměřila na míru obeznámenosti pedagogů s učebními materiály k etické výchově a míru jejich využívání ve výuce. V neposlední řadě se výzkum zaměřoval na názory pedagogů ohledně charakterových rysů žáků, které by měla etická výchova u žáků formovat, jaká by měla být náplň předmětu a jeho charakteristiky. Tyto otázky jsem dala do dotazníku záměrně, abych si připravila předvýzkum k navázání v magisterské části, kdy mám v plánu se více věnovat didaktice tohoto předmětu.

4.2. Stanovení hypotéz

Hypotéza č. 1: Předpokládáme, že na školách, kde je etika zavedená jako samostatný předmět, jsou učitelé více obeznámeni s učebnicemi etické výchovy než na školách, kde etická výchova samostatným předmětem není.

Hypotéza č. 2: Předpokládáme, že pokud je etická výchova zavedena jako součást jiných předmětů, je to nejčastěji v rámci předmětu občanské výchovy, oproti předmětům jiným.

Hypotéza č. 3: Učitelé, kteří mají etickou výchovu zavedenou jako samostatný předmět, využívají více ve výuce dostupné učebnice než učitelé, kteří etiku jako samostatný předmět nemají.

4.3. Metodologie výzkumného šetření

K tématu mé bakalářské práce jsem použila při sběru dat výzkum kvantitativní, konkrétně metodu dotazníkovou. Jak už napovídá název, je to „způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí.“ (Gavora 2010, s. 99) Vybrala jsem si tuto metodu zejména proto, že je určena pro získávání většího množství údajů bez velké investice času. Vzhledem k cílům mé bakalářské práce je dotazníková metoda vhodná, neboť se snažím zjistit aktuální stav výuky etiky na 2. stupni základních škol, a aby tento úkol byl splněn, je potřeba získat a interpretovat data od většího počtu respondentů.

Osoba, která dotazník vyplňuje, se nazývá respondent a odpovídá na otázky, které se někdy nazývají položky. Dotazník má mít promyšlenou strukturu a výzkumnou otázku rozdělujeme do více okruhů. Nevýhodou dotazníku může být zkreslení informací. Na začátku mého dotazníku je úvodní slovo autora, kde je představen a obeznámí respondenty s tématem své bakalářské práce a na konci dotazníku poděkování respondentům za čas. Dotazník se skládá z 11 otázek, které jsou formou uzavřených i otevřených otázek a byl realizován pomocí stránky Survio.

Dotazník byl směřován učitelům vyučujícím občanskou výchovu na 2. stupni základních škol. Cílem dotazníku bylo zjistit, zda se u nich ve škole vyučuje etická výchova a pokud ano, tak jakou formou a za jakých náležitostí. Záměrně nesleduji osobní charakteristiky respondentů, můj výzkum se zaměřil na získání informací týkajících se názoru respondentů na aktuální stav výuky etické výchovy na škole, kde působí, nezávisle na jejich věku či délce praxe. V tomto směru je dotazník zcela anonymní. Dotazník byl poslán emailem vedení školy s prosbou o předání dotyčným pedagogům. Možnou závislost mezi osobními charakteristikami respondentů a jejich názorem budu sledovat ve výzkumu k navazující magisterské části.

4.4. Výzkumný vzorek

Pro zkoumání problematiky etické výchovy ve školách jsem si vybrala učitele občanské výchovy základní školy, konkrétně druhého stupně, protože jsem se zaměřovala konkrétně na etickou výchovu na druhém stupni. Na prvních stupních základních škol většinou etická

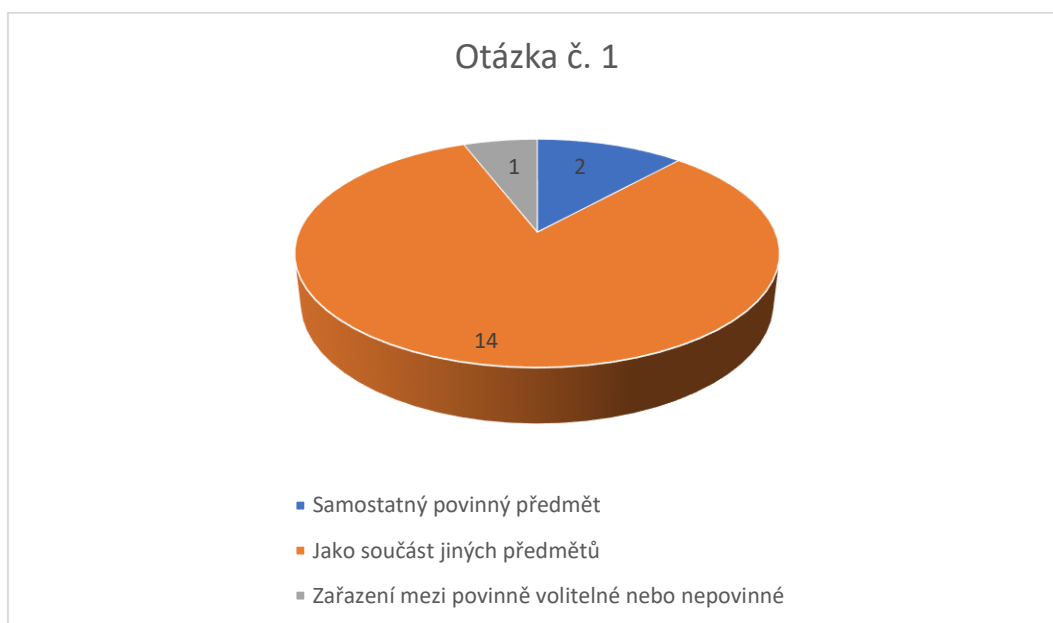
výchova vyučována není vůbec a žáci probírají základy rodinné výchovy. Protože nebylo snadné se spojit přímo s konkrétními pedagogy, žádala jsem vedení o zprostředkování mého dotazníku vybraným učitelům.

Nejprve jsem poslala dotazník do základních škol v mém okolí, a poté protože nebyla návratnost podle mého očekávání i do vzdálenějších měst. Zaměřila jsem se na školy v okrese Uherské Hradiště a poté jsem rozšířila dotazník do škol i ve Zlínském kraji. Kromě tohoto způsobu šíření dotazníku, jsem také využila stránku „Občankáři“, kde jsem je také poprosila o vyplnění. Celkově byla návratnost dotazníku asi 20 %, protože je možné, že pokud jde o přeposílání přes více lidí, dotazník můžou v mailu přehlédnout nebo může zapadnout do spamu, ale právě proto beru návratnost dotazníku jako úspěšnou. Z knihy (Skutil 2011, s. 87) víme, že při tomto způsobu administrace dotazníků je návratnost nejčastěji 10–15 %. S rozposíláním dotazníku jsem začala v polovině ledna a finální počet respondentů jsem získala zhruba v polovině února. Odeslala jsem 93 dotazníků a celkově jsem získala pro svůj výzkum vrácený dotazník od 17 respondentů.

4.5. Vyhodnocení dotazníku

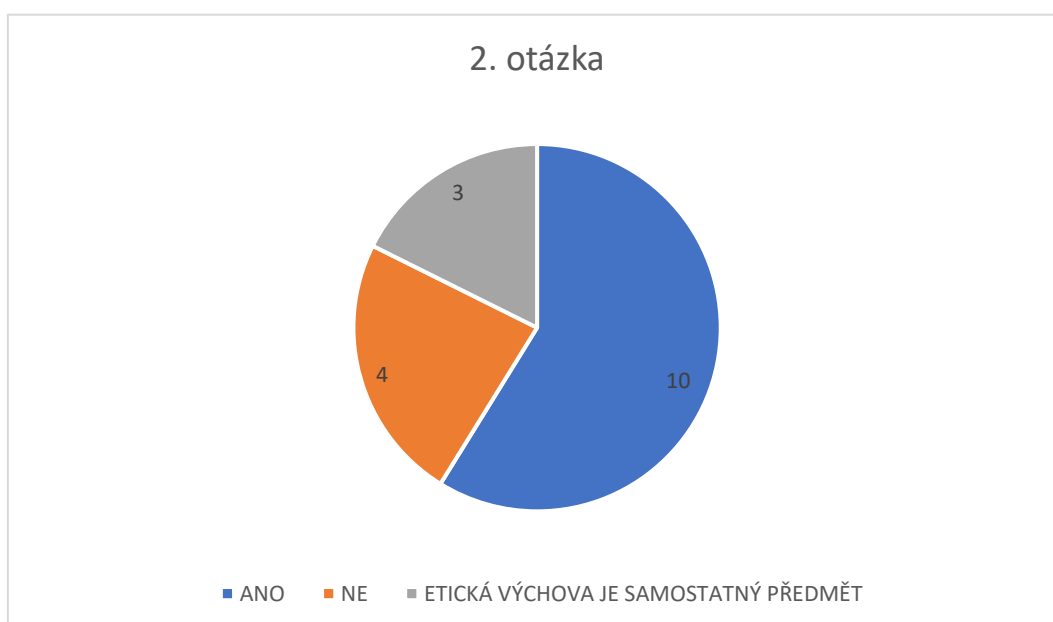
Jak již jsem zmínila výše, dotazník obsahuje 11 otázek, z nichž je 6 uzavřených, 3 otázky otevřené a 2 otázky polouzavřené. Otevřené otázky jsem použila v případech, kdy by bylo spektrum odpovědí opravdu široké, protože jsou o volbě a názorech pedagogů. A také při zjišťování druhů učebnic, které využívají, jejich názorů na každou z nich a vlastností, které by měla etická výchova u žáků rozvíjet. Uzavřené a polouzavřené otázky se týkaly především zjišťování aktuálního stavu na školách pedagogů.

1. Jakým způsobem je etická výchova zastoupena v ŠVP Vaší školy?



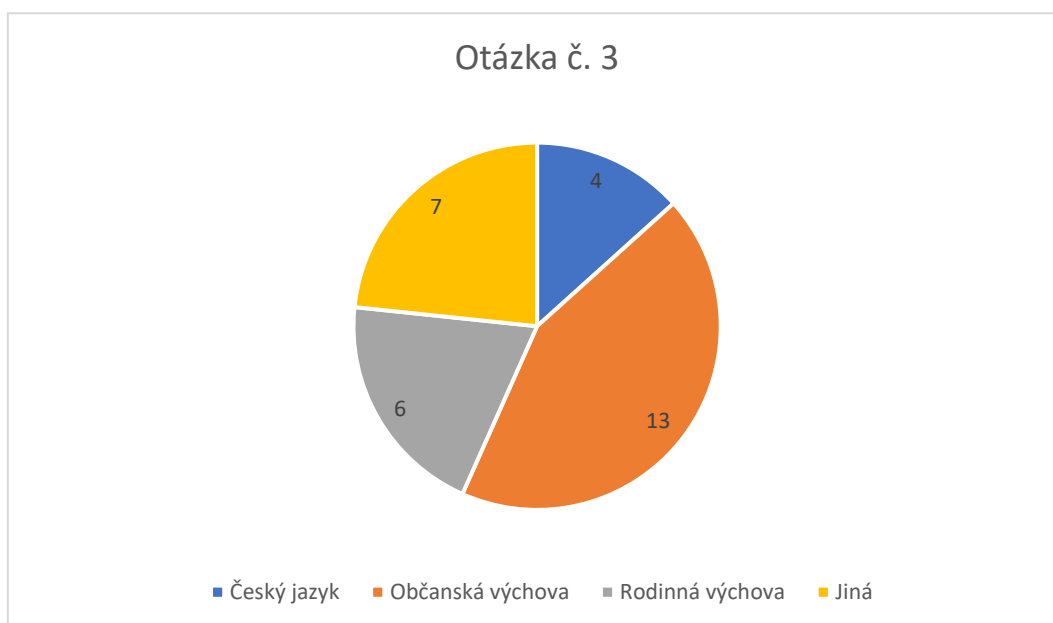
Z prvního grafu je patrné, že ve školách, kde respondenti působí, převažuje etická výchova zařazená jako součást jiných předmětů. Pouhá desetina respondentů má ve škole, v níž pracuje, etickou výchovu jako samostatný předmět a jen 5 % má etiku jako povinně volitelný nebo nepovinný předmět.

2. Pokud se jedná o zařazení etické výchovy jako součásti jiných předmětů, je v nich dostatečně zahrnuta?



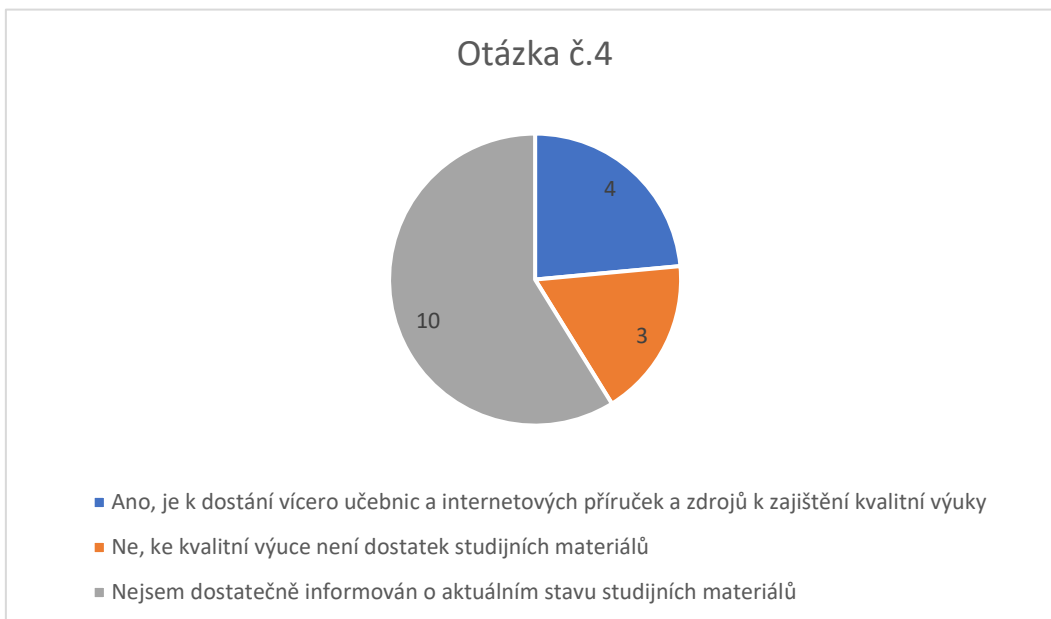
Z tohoto grafu zjistíme, že učitelé, kteří mají etickou výchovu zahrnutu jako součást jiného předmětu, si myslí, že etická výchova je v daných předmětech dostatečně zahrnuta. Menší část si myslí, že by bylo třeba etiky v předmětech více.

3. Pokud je etická výchova na vaší škole zastoupena v rámci jiných předmětů, které to jsou?



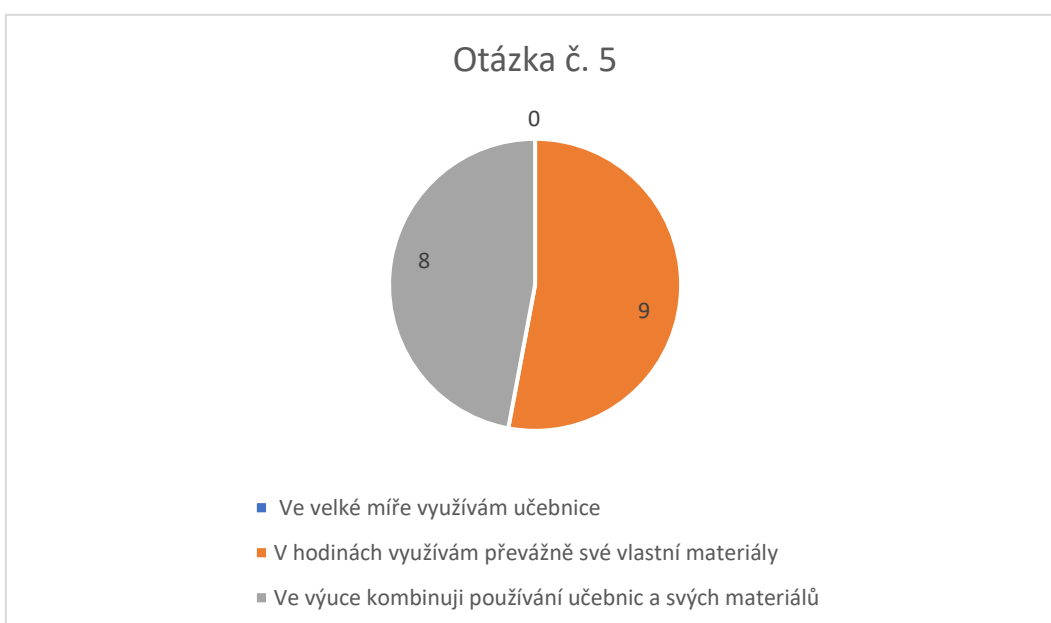
Nejčastěji je etická výchova zastoupena v rámci předmětu Občanská výchova, a to asi 40 % méně v Českém jazyce asi 15 % a Rodinné výchově 20 %. Kromě zmíněných předmětů 25 % učitelů taky v možnosti jiná zvolilo předměty Výchova ke zdraví sedmkrát a Přírodopis pouze jednou.

4. Kdyby tvořila etická výchova samostatný předmět, je k dispozici dostatek studijních materiálů?



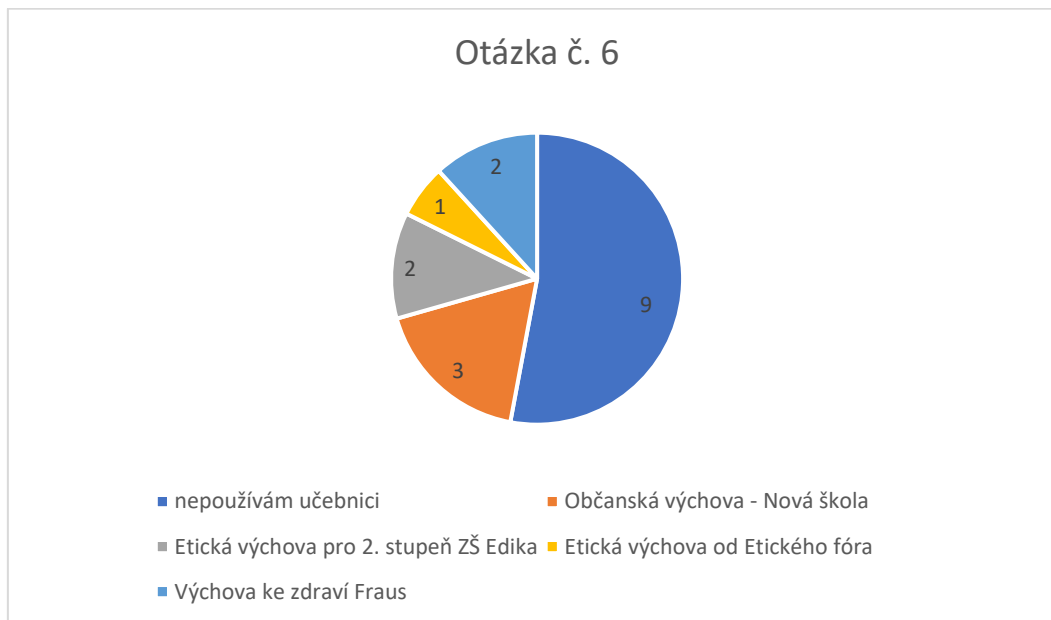
Z odpovědí na čtvrtou otázku je patrné, že 60 % učitelů převážně nemá přehled o aktuálním stavu studijních materiálů. Pokud učitelé přehled mají, tak asi 23 % si myslí, že je materiálů ke kvalitní výuce dostatečné množství a 17 % si myslí, že materiálů je málo.

5. Využíváte dostupné učebnice etické výchovy nebo preferujete vlastní materiály?



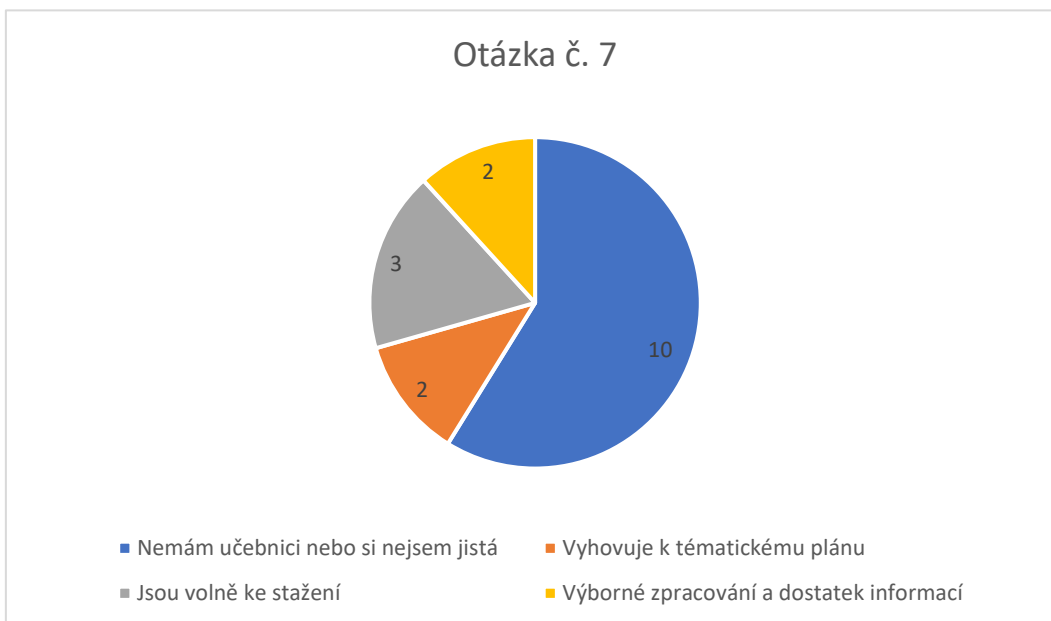
Tento graf nám jednoznačně vyloučil využívání učebnic ve větší míře ve výuce. Vyšlo nám téměř stejné procentuální zastoupení pro využívání vlastních materiálů a kombinování vlastních materiálů s učebnicemi.

6. Pokud učebnice etické výchovy využíváte, které to jsou?



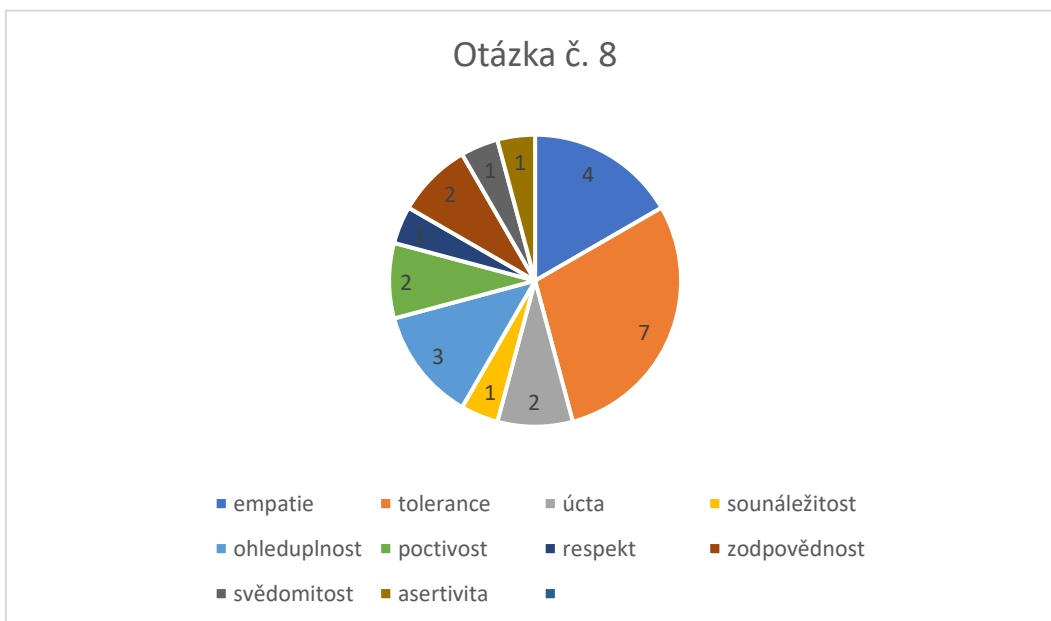
Tato otázka byla jednou z otevřených, kde jsem chtěla zjistit, jaké učebnice jsou ve školách používány nejčastěji, zda se opakují nebo bude mít každý pedagog jinou. V tomto zjišťování nám vyšlo, že polovina respondentů učebnice nepoužívá a zbytek respondentů používají různé učebnice od různých nakladatelství, takže vidíme, že etickou výchovou najdeme ve více učebnicích a každý pedagog si převážně zvykne na jednu a používá tu.

7. Proč jste si vybrali právě tu/ty učebnici/učebnice?



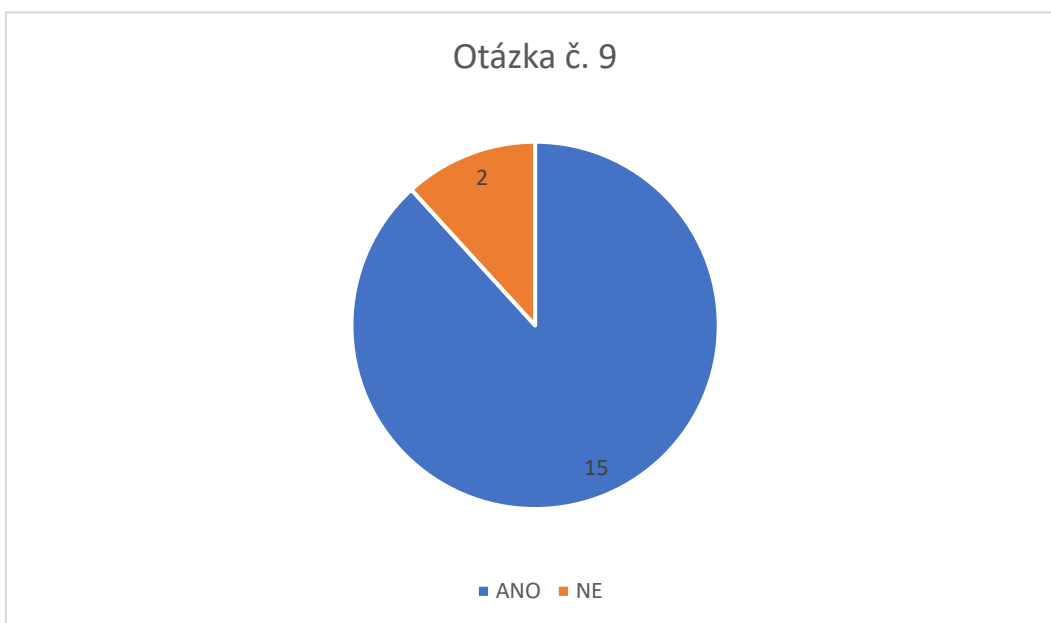
Stejně jak je tomu u předchozí otázky, polovina respondentů učebnice nepoužívá nebo si nejsou jistí, proč si vybrali právě tu. Ostatní respondenti zvažovali dle kritérií dostupnosti učebnice, zpracováním a kvalitou nebo jim vyhovuje k tematickému plánu.

8. Jaké vlastnosti žáků by měla etická výchova rozvíjet?



Jak vidíme na zbarvenosti grafu, odpovědi byly velmi různorodé. Nejčastěji se ale respondenti shodli na toleranci, empatii a ohleduplnosti.

9. Je etická výchova důležitým faktorem pro formování postojů žáků?



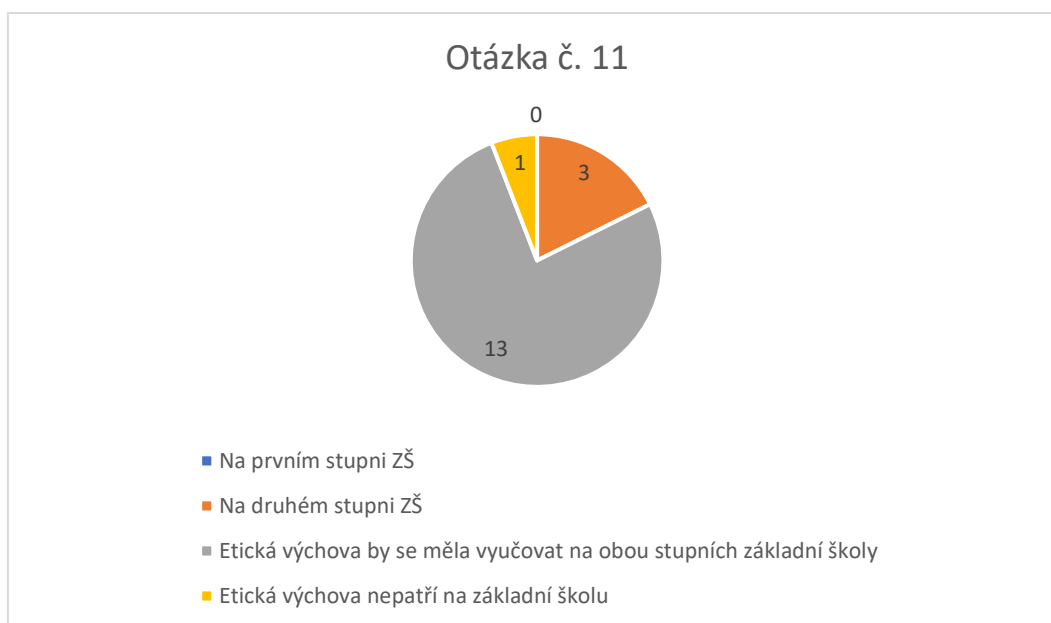
Odpovědi na tuto otázku jsou téměř jednoznačné, a to že pedagogové si myslí, že etická výchova je důležitá pro formování postojů žáků.

10. Souhlasíte s tím, že mezi hlavní témata etické výchovy by byla zařazena problematika rodiny, atmosféra ve třídě, morální povinnosti vůči druhým či lidská práva?



Stoprocentní shodu jsme získali v otázce o hlavních tématech předmětu, kdy se respondenti shodli na navrhovaných tématech a zařadili by je tedy do náplně předmětu.

11. Na kterém stupni ZŠ by se etická výchova měla podle vás vyučovat?



V poslední otázce dotazníku jsem se ptala na to, na který stupeň ZŠ etika dle názoru respondentů patří. Téměř všichni učitelé by ji zařadili na oba stupně základních škol. Ani jeden respondent by ji nedal samostatně na 1. stupeň a jen jeden si myslel, že etická výchova na základní školu nepatří.

4.6. Závěr výzkumu

Dotazníkové šetření přineslo výsledky, které jsem očekávala. Hlavním cílem výzkumu, jak už jsem psala v kapitole týkající se stanovení výzkumného problému, bylo zmapování aktuálního stavu výuky etické výchovy na 2. stupni základních škol. Hypotézy jsem formulovala na základě předvýzkumu, který jsem do výzkumu samotného nezařazovala. Když se podíváme na ověření hypotéz, tak u první hypotézy „*Předpokládáme, že na školách, kde je etika zavedená jako samostatný předmět, jsou učitelé více obeznámeni s učebnicemi etické výchovy než na školách, kde etická výchova není.*“ můžeme předpokládat, že určitě nebyla výzkumem vyvrácena, protože u dvou respondentů, kteří mají etickou výchovu jako samostatný

předmět, je kladná odpověď na dostatečnost studijních materiálů. U zbytku respondentů, kteří mají etickou výchovu jako součást jiných předmětů, převažují odpovědi, že nejsou informováni o aktuálním stavu studijních materiálů. Pro přesnější ověření této hypotézy by však zcela jistě bylo potřeba, aby ve výzkumném vzorku bylo více pedagogů, kteří etiku jako samostatný předmět mají.

Hypotézu druhou „*Předpokládáme, že pokud je etická výchova zavedena jako součást jiných předmětů, je to nejčastěji v rámci předmětu občanské výchovy, oproti předmětům jiným.*“, kdy očekávám, že u etické výchovy zařazené v jiném předmětu, je tím předmětem občanská výchova, můžeme potvrdit. Podle dotazníkového šetření je čtrnáct odpovědí pro zařazení etiky v rámci jiného předmětu a z toho deset respondentů odpovědělo, že je zařazená v předmětu občanské výchovy.

Hypotézu třetí „*Učitelé, kteří mají etickou výchovu zavedenou jako samostatný předmět, využívají více ve výuce dostupné učebnice než učitelé, kteří etiku jako samostatný předmět nemají.*“ mi dotazníkové šetření vyvrátilo. 8 respondentů zvolilo, že kombinují ve výuce své vlastní materiály s dostupnými učebnicemi, přičemž 7 z nich má etickou výchovu jako součást jiných předmětů a 1 jako samostatný předmět. 9 respondentů využívá ve výuce svoje materiály, z nichž 7 má etickou výchovu jako součást jiných předmětů, 1 jako samostatný předmět a 1 jako povinně volitelný nebo nepovinný. Ani jeden respondent nezvolil odpověď, že využívá výhradně dostupné učebnice. Z těchto statistik vyplývá, že třetí hypotéza je mylná. Co je však důležité, tak výzkum poukazuje na skutečnost, že pedagogové v případě etické výchovy spíše spoléhají na vlastní materiály.

ZÁVĚR

Výsledkem této bakalářské práce je objasnění aktuálního stavu výuky etické výchovy na 2. stupni základních škol a názory pedagogů na zařazení etické výchovy jako samostatného předmětu. V teoretické části jsme se seznámili se základními pojmy týkající se tohoto tématu, jako je etika, výchova, etická výchova. Zmapovala jsem aktuální stav výuky v České republice, podle kurikula a rámcových vzdělávacích programů jsem uvedla obsah a cíle etické výchovy a uvedli jsme si učebnice, které jsou nejnámější a jejich stručný obsah.

Tímto byl připravený podklad k výzkumné části, kdy je potřebná znalost teorie. Zjišťovala jsem aktuální stav výuky na základních školách, kde respondenti vyučují, učebnice, které využívají v hodinách, a v neposlední řadě jsem chtěla zjistit, jaké vlastnosti studentů považují respondenti za důležité z hlediska etické výchovy. Využila jsem dotazníkovou metodu, protože jsem chtěla získat co nejvíce odpovědí, což právě tato metoda nejlépe umožňuje.

Jak již bylo zmíněno výše, cílem bakalářské práce bylo zjištění aktuálního stavu výuky etických témat na 2. stupni ZŠ a názory pedagogů, zda by měla být etická výchova jako samostatný předmět. Cíl mé bakalářské práce o předmětu Etické výchovy byl naplněn. Porovnání prostudované teorie s praxí se ukázalo jako vhodný způsob ke komplexnímu pohledu na celé téma. Tato bakalářská práce by mohla být přínosná pro společnost i pro školství. Například jsme z výzkumu zjistili, že pedagogové nejsou příliš obeznámeni s dostupnými učebnicemi, což je rozhodně škoda a bylo by vhodné, aby učitelé měli ohledně dostupných učebnic informace. Výsledky výzkumu a názory pedagogů napříč různých škol by mohly ovlivnit vedení škol, co se týče zařazení výuky etické výchovy do výuky.

Seznam použité literatury

- ČÁP, Jan, 2001. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8463-x.
- PROCHÁZKA, Miroslav, 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3470-5.
- PRŮCHA, Jan, 2000. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8399-4.
- PELCOVÁ, Naděžda a Ilona SEMRÁDOVÁ, 2014. *Fenomén výchovy a etika učitelského povolání*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2636-9.
- VACEK, Pavel, 2008. *Rozvoj morálního vědomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-386-4.
- SVOBODOVÁ, Monika, Jitka LUNEROVÁ a Radim ŠTĚRBA, 2013. *Etická výchova: pro 2. stupeň ZŠ*. Brno: Edika. ISBN 978-80-266-0384-9.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ, 2006. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.
- PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ, 2008. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. [i.e. Vyd. 5.]. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-416-8.
- BREZINKA, Wolfgang, 1996. *Filozofické základy výchovy*. Praha: Zvon. ISBN 80-711-3169-5.
- THOMPSON, Mel, 2004. *Přehled etiky*. Praha: Portál. Filozofie (Portál). ISBN 80-717-8806-6.
- ROCHE – OLIVAR, R., 1992. *Etická výchova*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana.
- KOHLBERG, Lawrence, 2008. The Development of Children's Orientations Toward a Moral Order: I. Sequence in the Development of Moral Thought. *Human Development* [online]. 51(1), 8-20 [cit. 2021-03-18]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26763964>
- BRÁZDA, Radim, 2010. *Ethicum*. Zlín: VeRBuM. ISBN 978-809-0427-396.

HANUŠ, Radek a Lenka CHYTILOVÁ, 2009. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2816-2.

GAVORA, Peter, 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vladimír JÚVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-185-0.

VÁGNEROVÁ, Marie, 1996. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum. ISBN 80-718-4317-2.

SKUTIL, Martin, 2011. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-778-7.

Elektronické zdroje

Metody. In: *Etická výchova: Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR* [online]. [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/metody/>

Školský zákon aktuální znění: 561/2004 Sb [online], 2004. [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/legislativa-1>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2009. *Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: Čj. 12586/2009-22* [online]. Praha [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/msmt-vydalo-doplnujici-vzdelavaci-obor-eticka-vychova>

Česká školní inspekce, 2016. *Etická výchova v předškolním, základním a středním vzdělávání: Tematická zpráva* [online]. Praha [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%C3%A9%20zpr%C3%A1vy/2016_TZ_eticka_vychova.pdf

Etické fórum České republiky, 2005. *Informace pro zařazení etické výchovy do školních vzdělávacích programů* [online]. Praha [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/sites/default/files/eticka-vychova-pro-zs-a-ss.pdf>

Vize etické výchovy. In: *Etická výchova: Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR* [online]. [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/vize-eticke-vychovy/>

KURIKULUM ETICKÁ VÝCHOVA. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/kurikulum-eticka-vychova>

KUBÍČKOVÁ, Ruth, 2014. *KŘÍŽOVATKY ETICKÉ VÝCHOVY V KONTEXTU ČESKÉ REPUBLIKY A NĚMECKA* [online]. Praha [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/67491/DPTX_2011_1_11280_0_33204_3_0_118177.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Diplomová práce. UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE. Vedoucí práce Doc. ThDr. Jiří Vogel, Th.D.

MOTYČKA, Pavel, 2013. *Implementace doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova v České republice* [online]. Praha [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/93244/>. Disertační. UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE.

POSPÍŠIL, Radek. Cíle výchovy. In: *Úvod do pedagogiky* [online]. [cit. 2021-4-29].

Dostupné z: https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/pedf/ps09/uvod_ped/web/cile.html#soul

Etická výchova: Učebnice. In: *Fraus* [online]. [cit. 2021-4-29]. Dostupné z:

<https://ucebnice.fraus.cz/catalog/cs/ii-stupen-vychovy-a-prurezova-temata-eticka-vychova/p5484ick2svptick2s.html>

Etická výchova pro 2. stupeň ZŠ. In: *Edika* [online]. [cit. 2021-4-29]. Dostupné z:

<https://www.edika.cz/tituly/16404677/eticka-vychova-pro-2-stupen-zs/>

NICHOL, Mark. Ethics vs. Morals. In: *Daily Writing Tips* [online]. [cit. 2021-4-29]. Dostupné

z: <https://www.dailywritingtips.com/ethics-vs-morals/>

Česká školní inspekce, 2018. *Analýza zahraničních systémů hodnocení klíčových kompetencí a systémů hodnocení netestovatelných dovedností se souborem doporučení pro školní hodnocení klíčových kompetencí RVP ZV a externí hodnocení školní podpory rozvíjení klíčových kompetencí RVP ZV* [online]. Praha [cit. 2021-4-29]. Dostupné z:

<https://www.csicr.cz/getattachment/cz/Dokumenty/Publikace/Analyza-zahranicnich-systemu-hodnoceni-klicovych-k/Analyza-klicovych-kompetenci.pdf>

TRČKOVÁ, Květa a Romana ZEMANOVÁ, [2014]. *Etická výchova: 4-5* [online]. Praha: Národní institut pro další vzdělávání [cit. 2021-4-29]. ISBN 978-80-87449-55-4.

O čem je Etická výchova? In: *Etická výchova: Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR* [online]. [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/predstavujeme-etickou-vychovu/>

BRÁZDA, Radim, 1998. Etika jako religionistika? Projekt srovnávací etiky. *Religio: Rozhledy* [online]. 1998, (6/2) [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/124853/2_Religio_6-1998-2_8.pdf?sequence=1